

Intervju- och enkätmetodik ur ett normkritiskt perspektiv

En granskning av ett urval från utbildningsmaterialet
på institutionen för psykologi på Uppsala universitet

En rapport i Litteraturgranskningen

Uppsala studentkår

Intervju- och enkätmetodik ur ett normkritiskt perspektiv

En granskning av ett urval från utbildningsmaterialet på institutionen för psykologi på Uppsala universitet

Publiceringsdatum 2016-03-30

Diarienummer 42:15/16

ISBN 978-91-982848-1-2

**Rapporten är utgiven som en del av Uppsala studentkårs projekt
Litteraturgranskningen**

Granskningen är genomförd och rapporten skriven av Tekla Tell.

Projektledare och medförfattare: Paul Bengtsson.

Layout: Marjo Palokangas. Korrektur: Martin Holmer.

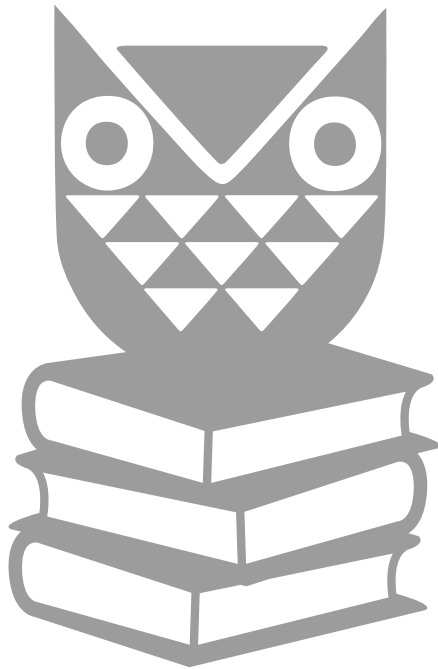
Litteraturgranskningen

Den här rapporten är en del av Litteraturgranskningen, ett projekt som syftar till att utifrån normkritiska frågeställningar granska kurslitteratur som används på Uppsala universitet. Projektet tar tillvara på det engagemang som finns bland Uppsalas studenter genom att ge verktyg och stöd till de som vill granska sin egen litteratur. Granskningen sker med enhetliga metoder och frågeställningar som ger ett resultat i form av rapporter som är jämförbara över institutionsgränserna. Metoden är flexibelt utformad för att vara anpassningsbar till olika ämnesområden.

Granskningen samordnas av Uppsala studentkårs jämlikhetsansvarig och utförs av arbetsgrupper av studenter. De färdiga granskningarna sammanställs i rapporter som tillgängliggörs på Uppsala studentkårs hemsida och i tryckt form. Rapporterna kan sedan fungera som underlag för en normkritisk diskussion av undervisningen och urval av kurslitteratur. Granskningen är ett kontinuerligt projekt och den långsiktiga ambitionen är att all litteratur på Uppsala universitet ska granskas.

För mer information och för att ta del av frågeställningar och metodmaterial, gå in på:

uppsalastudentkar.se/litteraturgranskningen

Tack

Litteraturgranskningen är helt beroende av ideellt studentengagemang för genomförande av granskningsarbetet och sammanställande av resultatet. För arbetet med denna rapport vill Uppsala studentkår därför rikta ett särskilt tack till följande student vid Institutionen för psykologi vid Uppsala universitet:

Tekla Tell

Ett stort tack riktas även till Christina Blåvarg och Elina Arn för deras hjälp med att bearbeta materialet, samt till Institutionen för psykologi för att de bekostade tryck av rapporten och för gott samarbete under granskningens gång.

Innehåll

1. Inledning	8.
1.1 Bakgrund	8.
1.2 Frågeställningar och metod	8.
1.3 Granskat material	8.
2. Intervjumetodik (Lantz).....	9.
2.1 Författarnas könsidentitet.....	9.
2.2 Vilken könsidentitet har personer som det hänvisas till i boken?	9.
2.3 Hur beskrivs män och kvinnor, manligt/kvinnligt?.....	9.
2.4 P Hur beskrivs hetero-, homo- och bisexualitet?	10.
2.5 Hur beskrivs olika former av funktionalitet?	10.
2.6 Hur beskrivs olika länder och kulturer?	11.
2.7 Vad är syftet med boken i undervisningen? Vilka uppgifter ligger boken till grund för?	12.
2.8 Är institutionen medveten om och problematiserande kring bokens innehåll? Är författarna medvetna och problematiserande kring bokens innehåll?	12.
3. Enkätboken (Trost)	12.
3.1 Författarnas könsidentitet.....	12.
3.2 Vilken könsidentitet har personer som det hänvisas till i boken?	12.
3.3 Hur beskrivs män och kvinnor, manligt/kvinnligt?.....	13.

3.4 P Hur beskrivs hetero-, homo- och bisexualitet?	13.
3.5 Hur beskrivs olika former av funktionalitet?	15.
3.6 Hur beskrivs olika länder och kulturer?	15.
3.7 Vad är syftet med boken i undervisningen? Vilka uppgifter ligger boken till grund för?	15.
3.8 Är institutionen medveten om och problematiserande kring bokens innehåll? Är författarna medvetna och problematiserande kring bokens innehåll?	16.
4. Sammanfattning	16.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

På psykologprogrammet har diskussioner förts angående kurslitteraturens lämplighet utifrån en rad maktordnings- och diskrimineringsperspektiv, således känns det viktigt att vara en del av Uppsala studentkårs litteraturgranskning. Den kurs och de böcker som granskas i denna rapport är av kortare format och innehåller inte lika mycket beskrivningar av personligheter och mellanmänskliga relationer som annars är vanligt på psykologprogrammet. Dock visar rapporten på vikten av att granska även mindre moment, och särskilt metodböcker då dessa ofta är återkommande i utbildningen.

1.2 Frågeställningar och metod

Alla frågeställningar som finns med i granskningsmaterialet för Uppsala studentkårs Litteraturgranskning har använts och besvarats till den grad det är möjligt. Elina Arn, student på psykologprogrammet och Christina Blåvarg, doktor i psykologi, har gett synpunkter på det granskade materialet för att undvika ett ensidigt perspektiv.

1.3 Granskat material

Kursen som granskas är den sista på termin fem, Undersökningsmetoder och rapportering, vilken utgör 7,5 högskolepoäng. Till kursen angavs våren 2015 tre böcker som kurslitteratur. En av dessa rör intervjumetodik och två rör enkätmetodik. Till granskningen valdes boken i intervjumetod och den bok i enkätmetodik som främst rekommenderades av kursledaren och även återkommer under andra terminer på programmet.

Den bok som inte granskas är *Enkäten i praktiken: en handbok i enkätmetodik* av Göran Ejlertsson men förhoppningen är självklart att denna bok ska kunna granskas längre fram.

Granskad litteratur:

Lantz, Annika. *Intervjumetodik* (tredje upplagan). Lund: Studentlitteratur, 2013

Trost, Jan. *Enkätboken* (fjärde upplagan). Lund: Studentlitteratur, 2012

2 Intervjumetodik (Lantz)

2.1 Författarnas könsidentitet

Annika Lantz är författare till boken och har ett kvinnligt kodat namn. Ingen ytterligare information finns att tillgå.

2.2 Vilken könsidentitet har personer som det hänvisas till i boken?

Genomgående används han och hon som pronomen. För att beskriva skeenden som inte är konkreta exempel på intervjusituationer används det mer manligt kodade ”man”. Exempelvis, för att förklara begreppet kognition används förklaringen ”Att tänka om hur man tänker” på sidan 22. I många av bokens exempel beskrivs dock personerna könsneutralt och omnämns enbart som intervjuaren, respondenten eller intervjupersonen.

Kön beskrivs som något binärt och icke-föränderligt. Ett exempel på detta finns på sidan 66 där kön ges som exempel under ”faktafrågor som är stabila över tid”. Detta stämmer inte då det juridiskt går att ändra kön, vilket skulle kunna problematiseras av författaren. Här föreligger även en signifikant tystnad, det vill säga att författarens formulering osynliggör en grupp genom att inte nämna den, då en enkät som utgår från att kön är binärt och stabilt över tid blir exkluderande mot transidentifierade personer.

I Intervjumetodik finns inga referenser utan enbart tips på böcker för vidare läsning efter varje kapitel. Samma böcker återkommer flera gånger och totalt nämns bara åtta verk. Av dessa är sex verk skrivna av författare med manligt kodade namn och två verk skrivna av författare med kvinnligt kodade namn.

2.3 Hur beskrivs män och kvinnor, manligt/kvinnligt?

I allmänhet beskrivs få personer i boken och i stort sett utan könade stereotyper. På sidan 57 finns en kort beskrivning av två kvinnor med barn. Det kan tyckas osannolikt att två män skulle figurerat i samma exempel. Alla andra tillfällen där könade personer förekommer går det inte att se något uppenbart mönster i vilka attribut de tillskrivs.

2.4 Hur beskrivs hetero-, homo- och bisexualitet?

Sexualitet är något som med ett undantag inte ges något utrymme i boken, då det inte är något som självklart har några beröringspunkter med bokens ämne.

I ett skämt på sidan 32 beskrivs hur en cowboy sitter på en bar i "vilda västern" och dricker öl, en ung kvinna frågar honom om han är en riktigt cowboy och han svarar genom att rada upp saker som gör honom till detta: bott hela livet på en ranch, drivit kor med mera. Kvinnan säger då att hon är lesbisk, och radar därefter upp exempel på vad som gör henne till det: hon ser snygga kvinnor överallt och allt hon gör får henne att tänka på kvinnor. När cowboyn senare träffar ett par som också de frågar om han är en riktig cowboy svarar han "jag har alltid trott det, men jag har precis kommit på att jag är lesbisk". Skämtet ämnar att på ett lättsamt sätt förklara faran med deduktiva slutsatser men målar även upp stereotypa bilder av män och kvinnor. Skämtet bygger på ett heteronormativt grundantagande där män och kvinnor förutsätts åtrå varandra och där stereotyp maskulina attribut hör ihop med åtrå riktad mot kvinnor.

Kvinnan beskriver sig själv så här: "Jag är lesbisk, överallt ser jag snygga kvinnor, när jag vaknar tänker jag på kvinnor. Ser jag på TV tänker jag på kvinnor, tvättar jag tänker jag på kvinnor, allt jag gör får mig att tänka på kvinnor." Beskrivningen är starkt sexualiserad och gör homosexualitet till kvinnans främsta och i historien enda attribut. Skämtet ger inte mycket utrymme för att beskriva karaktärerna och behöver inte uppfattas som nedvärderande i sig, men det är anmärkningsvärt att det enda stället i boken där homosexualitet förekommer är i ett skämt som befäster stereotypa framställningar av kvinnlig homosexualitet och manlig heterosexualitet. Skämtets pedagogiska poäng om deduktiva slutsatser är inte heller beroende av stereotyperna utan hade kunnat göras på ett annat sätt.

2.5 Hur beskrivs olika former av funktionalitet?

De varianter av funktionalitet som omnämns i boken rör främst problem relaterade till läs-, skriv- och koncentrationsförmåga. Ibland nämns bara funktionsvariationerna i förbifarten, så som på sidan

46 där det står “exemplet ovan visade att studiemiljön också kan förstås som det stöd som ges till personer med dyslexi eller andra funktionsnedsättningar”. På sidan 96 problematiserar författaren den förförståelse för intervjusituationen som behövs om en person med koncentrationssvårigheter ska intervjuas och ger sina synpunkter på hur en intervju kan tillgänglighetsanpassas. I en exempelintervju på sidan 116 berörs frågan om vilket stöd personer med dyslexi, ADHD eller andra funktionsvariationer får vid universiteten.

I ett exempel på sidan 54 förekommer en judisk man som äter ett matzabröd till lunch. En blind man sätter sig brevid och blir erbjuden en bit bröd som han då misstar för ett papper med blindskrift på. Skämtet går ut på att förklara hermeneutik, det vill säga läran om tolkning, och vill påvisa tillfällen då två personer kan ha två helt skilda uppfattningar om vad ett föremål eller text är eller förmedlar. Precis som tidigare nämnts under rubriken 2.4 finns en risk med att använda denna typ av skämt om grupper som inte i övrigt ges utrymme i boken även om skämtet inte är nedvärderande i sig.

Lantz använder både begreppen ”funktionshinder” och ”funktionsnedsättning” utan att göra någon distinktion. Funktionshinder är ett ord vars innebörd och användning har förändrats på kort tid. Det är inte längre gängse språkbruk och har i många sammanhang ersatts av funktionsnedsättning.¹ Senaste upplagan av Lantz bok utkom 2013 då funktionshinder var den gällande termen i diskrimineringslagen.

2.6 Hur beskrivs olika länder och kulturer?

I bokens nämns varken specifika länder eller kulturer. Det är inte heller många namn som skrivs ut men av dessa finns bara ett namn som inte är uppenbart svenskklingande: Dolores på sidan 163. I ett exempel på sidan 54 förekommer en judisk man utan någon särskild beskrivning (se 2.5). Förutom detta nämns inte heller faktorer som religion, kultur, socioekonomisk bakgrund, etnicitet eller nationalitet. Det skulle kunna vara av vikt att tala om den förståelse för intervju-situationer som påverkas av faktorer som kultur, klass eller nationalitet.

¹ Se Socialstyrelsen, hämtad 2016-03-07: https://www.socialstyrelsen.se/fragorochsvar/funktionsnedsattningochfunktio#anchor_3

2.7 Vad är syftet med boken i undervisningen? Vilka uppgifter ligger boken till grund för?

Bokens syfte är att öka studenternas förståelse för intervjumetodik. Boken är obligatorisk och den enda inom kursen som berör intervjumetodik. Ingen tentamen ges på innehållet i boken men den är grund för ett av fyra examinerande delmoment i kursen som består i att förbereda, spela in och bearbeta en intervju med en person.

2.8 Är institutionen medveten om och problematiserande kring boken? Är författarna medvetna och problematiserande kring boken?

Det har inte givits någon särskild presentation av boken. Institutionen problematiserar inte kring de områden som boken berör, men författaren visar en medvetenhet kring hur funktionalitet kan påverka intervjusituationen.

3 Enkätboken (Trost)

3.1 Författarnas könsidentitet

Jan Trost är författare till boken och presenteras som man på baksidestexten. Oscar Hultåker har skrivit ett tilläggskapitel om webb-enkäter till den reviderade utgåvan och har ett manligt kodat namn.

3.2 Vilken könsidentitet har personer som det hänvisas till i boken?

De pronomen som används i boken är han/hon och ofta det manligt kodade ”man”.

I Enkätboken refereras det till 18 författare varav 2 har kvinnligt kodade namn och 16 har manligt kodade namn. För vidare läsning rekommenderar författaren 13 verk, varav 7 är skrivna av författare med manligt kodade namn, 3 av författare med kvinnligt kodade namn och 3 av författare med namn som kan läsas som både kvinnligt och manligt kodade. Det råder alltså en övervikt av manliga författare bland referenserna.

3.3 Hur beskrivs män och kvinnor, manligt/kvinnligt?

Kön ses som en oföränderlig faktor och diskuteras inte. Endast män och kvinnor förekommer. Många exempel i boken är inte könade, så som ”respondenten”, och inga kommentarer angående manligt/kvinnligt finns med. De exempelpersoner som är könade är oftast män, vanligtvis påvisas detta bara genom att personen benämns som en han utan någon vidare beskrivning. På ett ställe problematiseras det dock, i följande citat på sidan 51 ”Så jag gick till tryckeriet där jag träffade en yrkesman, en typograf. Denne (de var alltid män) åstadkom ett förslag...” där författaren tycks vilja påvisa att exemplet rör en tid då arbetsmarknaden för typografer var mansdominerad. Författaren kanske vill förtydliga att han själv inte utgår från att alla yrkespersoner av den typen är män.

3.4 Hur beskrivs hetero-, homo- och bisexualitet?

I boken utgör olikkönade par normen och är de som oftast beskrivs när par förekommer. På sidan 72 ges ett exempel på en enkät som skickats ut till vuxna män i arbetsför ålder. De ombads bland annat svara på var deras eventuella barn bodde och fick alternativen ”hos mig och sin mor”, ”hos enbart mig”, ”hos enbart sin mor” eller ”hos annan person”. Detta är ett tydlig exempel på hur den heterosexuella familjebildningen ses som norm. Även om en pappa här ges möjligheten att fylla i att hans barn bor ”hos annan person” så ges inte samma möjlighet att fylla i att ett barn bor med pappan och hans manliga partner. Snarare antyder enkäten att det sista alternativet omfattar de fall där barnet bor med någon annan än barnets föräldrar.

På sidan 73 finns en tabell med 16 olika förslag där respondenten ska ta ställning till vilka konstellationer som räknas som en familjebildning. Både samkönade och olikkönade konstellationer beskrivs som att de sambor men bara olikkönade konstellationer beskrivs som gifta. Det är också bara olikkönade konstellationer som har barn tillsammans, medan barn i samkönade konstellationer uttryckligen alltid hör till endera personen.

Där förekommer exemplet ”Lena och Lisa är båda i 30-årsåldern och sambor. *Lisa* har en 6-årig dotter, *Lotta*. Dessa tre bor tillsammans. Är de tre en familj?” (Vår kursivering) Då Lena och Lisa är kvinnligt kodade namn skulle detta kunna vara ett exempel på ett samkönat par, men det framgår inte explicit på det sätt som det gör med några olikkönade par: “*Bodil* och *Bertil* är ett gift par i 30-årsåldern; *de* har en 6-årig son, *Bengt*. Är dessa tre en familj?” (Vår kursivering)

Detta är även tydligt när konstellationer utan barn beskrivs. “*Karl* och *Krister* är i trettioårsåldern och sambor. *Ingen av dem* har något barn. Är dom två en familj?” (Vår kursivering) “*Göran* och *Greta* är i trettioårsåldern och har varit sambor. *De* har inga barn. Är de en familj?” (Vår kursivering) I *Karl* och *Krister*s fall framgår det av ordvalet att ett barn i första hand skulle höra till endera av dem, medan *Göran* och *Greta* ses som en enhet som tillsammans skulle kunna ha barn.

Det finns alltså flera olikkönade konstellationer som tydligt beskrivs som par i en kärleksrelation eller att de har barn tillsammans. Det är inte på motsvarande vis tydligt att något av de samkönade konstellationerna har en kärleksrelation, något som ytterligare förstärks av att det tydligt skrivs ut att barnet alltid hör till en av dem. På så vis konstrueras samkönade konstellationer som två skilda individer medan olikkönade konstellationer på ett självklart sätt blir ett par bestående av en man och en kvinna. Samkönade relationer, transidentifierade icke-binära partners och relationer med fler än två partners utesluts implicit.

Ett sista exempel på sidan 83 nämner homosexualitet. I ett stycke om att använda dubbla negationer tas en undersökning från 1992 upp som avser mäta sexualvanor hos studenter. Där ombeds studenterna ta ställning till om ”vuxet frivilligt homosexuellt beteende” samt ”prostitution mellan eniga vuxna” ska vara ”en juridisk fråga så länge det hålls privat och inte tvingas på ovilliga människor.” Här nämner författaren att han själv anser det vara en “mindre rimlig” fråga som han helst hade velat utesluta ur undersökningen. Författaren tycks syfta till att homosexualitet beskrivs som ett potentiellt lagbrott och jämförs med prostitution och därmed är både nedvärderande och

osakligt, men förklarar inte varför han anser att frågan är “mindre rimlig” eller varför den borde uteslutas.

3.5 Hur beskrivs olika former av funktionalitet?

Funktionalitet omnämns överhuvudtaget inte i boken. Här föreligger en signifikant tystnad då faktorer som koncentrations- och lässvårigheter är något som bör tas i beaktande när en utformar enkäter och liknande material.

3.6 Hur beskrivs olika länder och kulturer?

Länder och kulturer beskrivs mycket lite i boken. På sidan 27 för författaren en retorisk dialog med sig själv om population och urval och argumenterar där för att inkludera även de han beskriver som “invandrade svenskar” som svenskar när en gör ett populationsurval. Detta med motivationen att “en hel del av de invandrade svenskarna som bott i Sverige många år och verkligen identifierar sig som svenskar skulle nog bli ledsna eller kanske till och med arga om de visste att du utesluter dem”. Författaren använder begreppet “naturaliserad” för att beskriva invandrare som blivit svenska medborgare. Begreppet är en juridisk term som används av svenska Migrationsverket och betyder att någon fått svenskt medborgarskap.² I sammanhanget är ordvalet märkligt och kan uppfattas som normerande eftersom begreppets betydelse inte framgår klart.

Författaren nämner även vikten av att ibland behöva översätta enkäter till minoritetsspråk som finska och farsi, men beskriver det samtidigt som en åtgärd som riskerar att bli ”dyr och komplicerad” på sidan 27. Överlag nämns enbart svenskklingade namn i boken.

3.7 Vad är syftet med boken i undervisningen? Vilka uppgifter ligger boken till grund för?

Bokens syfte är att öka studenternas förståelse för enkätmetodik. Boken är obligatorisk. Ingen tentamen ges på innehållet i boken men den är grund för ett av fyra examinerande delmoment i kursen

2 Se Migrationsverket, hämtat 2016-03-07: <http://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Ordforklarings.html#n>

där en enkät ska konstrueras och delas ut till en av studenterna vald målgrupp.

3.8 Är institutionen medveten om och problematiserande kring boken? Är författarna medvetna och problematiserande kring boken?

Det har inte givits någon särskild presentation av boken utöver enskilda lärares kommentarer. Institutionen problematiserar inte boken på något särskilt vis. Författaren problematiserar delvis bokens syn på homosexualitet (se 3.4) och nationalitet (se 3.6) men för ingen övergripande normkritisk diskussion.

4 Sammanfattning

Inom de granskade böckerna finns en del skillnader men överlag återfinns liknande synsätt. En binär syn på kön uppvisas genomgående. Även om många exempel i de båda böckerna är ökända så är det han/hon/man som uteslutande används som pronomen. Båda författarna har en stor övervikt av män i referenserna.³

Det finns en genomgående problematik med utelämnanden och signifikanta tystnader i båda böckerna. I Intervjumetodik tar Lantz upp och diskuterar koncentrationssvårigheter som en viktig variabel att ha i åtanke när en planerar intervjuer (se 2.5). Även om det förekommer så hade fler exempel rörande funktionalitet kunnat ges. I Enkätboken utelämnas funktionalitet helt. Det finns också andra bakgrundsfaktorer som kultur, klass och nationalitet som skulle kunna påverka hur en person tolkar och besvarar en enkät eller intervju. Trost berör nationalitet och minoritetsspråk mycket kort, Lantz tar över huvud taget inte upp det. Inga länder nämns men de få namn som återfinns är förutom i ett fall svenskklingande (se 2.6).

3 Mycket av de kvantitativa delarna av Litteraturgranskningens frågeställningar besvaras utifrån vilka namn som förekommer i böckerna. Viktigt att ha i åtanke är att namnet i sig, oavsett hur det kodas, inte behöver säga något om en persons könsidentitet eller etnicitet.

Kön och sexualitet är i stort sett ovidkommande för hur en enkät eller intervju utformas, därför är det inte anmärkningsvärt att det inte tas upp i större utsträckning. Däremot diskuterar ingen av böckerna vikten av att formulera frågor på ett sätt som inte exkluderar vissa respondenter baserat på könsidentitet och sexualitet. I Intervjumetod anges kön som exempel på ”faktafrågor som är stabila över tid” (se 2.2). Exkluderande frågor förekommer alltså i böckerna men kommenteras inte.

Icke-heterosexualitet berörs i Intervjumetodik bara i samband med ett skämt (se 2.4) och i Enkätboken i form av ett nedvärderande och osakligt exempel (se 3.4) eller som något implicit uteslutet (se 3.4). De berörda grupperna beskrivs alltså inte i samma utsträckning eller i samma värderingsfria sammanhang som de grupper som håller sig innanför heteronormen.⁴ Resultatet blir att stereotypa föreställningar endast återskapas istället för att synliggöras och ifrågasätts. Heterosexualitet och de binära könsidentiteterna kvinna/man förekommer explicit i texterna medan transidentiteter och andra sexuella läggningar ofta är implicit uteslutna. Sammanfattningsvis förekommer normbrytande grupper främst i stereotypiserande sammanhang, om de förekommer alls.

4 Heteronormativitet kan beskrivas som uppfattningen att kvinnor och män utgör två binära köns kategorier som kompletterar och åtrår varandra, att denna uppdelning är medfödd hos människor och att personer som bryter normen bryter mot en naturenlig ordning.

Uppsala studentkår